

Розділ 3. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

М. В. БІЛАК (ТЕСЛЕНКО). ПОЛІТИЧНА ЄДНІСТЬ СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ

Розглядається питання організації політичної єдності суспільства і держави з теоретичної і практичної точок зору. Показано, що основою побудови цих стосунків виступає соціальна солідарність як синтез індивідуального і колективного, яка повинна бути побудована на взаємодії особистості, суспільства і держави.

Ключові слова: Політична єдність, соціальна солідарність, особа, суспільство, держава, баланс індивідуального і колективного.

Рассматривается вопрос организации политического единства общества и государства с теоретической и практической точек зрения. Показано, что основой построения этих отношений выступает социальная солидарность как синтез индивидуального и коллективного, которая должна быть построена на взаимодействии личности, общества и государства.

Ключевые слова: Политическое единство, общественная солидарность, личность, общество, государство, баланс индивидуального и коллективного.

This article addresses from a theoretical and practical standpoint the issues of organizing political unity involving a diverse society and a state empowered with wide authority. The objective of such unity is to secure a functioning stable legal order capable of guaranteeing the personal and individual freedoms of each person. The basis for establishing these relations is social solidarity as the synthesis of the individual and the collective, which should be built on the understanding and cooperation of the individual and society, society and the state and the state and the citizen.

Key words: political unity, social solidarity, person, society, state, balance of the individual and collectiver.

Для проведення докорінних суспільних перетворень в Україні найбільш складним і невіршеним завданням залишається утвердження політичної єдності інтересів народу як суверена влади і державних органів, що здійснюють цю владу, а також громадських об'єднань і кожного окремого взятого члена суспільства, наділеного політичними правами, свободами і обов'язками, суспільством і його членами – громадянами.

Проблемам взаємостосунків суспільства і держави значну увагу приділяють українські науковці в теорії практично усіх галузевих юридичних наук. Проте серед порушених питань, залишається відкритим питання забезпечення політичної єдності, яка забезпечувала б справжню свободу особистості і індивідуальність людини. Тому завданням цієї статті є спроба знайти шляхи досягнення теоретичного і практичного поєднання взаємостосунків дієздатної і наділеної широкими повноваженнями держави, з одного боку, та різноманітного суспільства, – з іншого.

Політична єдність являє собою постійний безперервний процес спільності дій суспільства і державної влади, тобто, єдність функціонального порядку (ладу). Йдеться про існування фактичного (реального) порядку відносин, що існує в житті народу, який не завжди може співпадати з юридичним (формальним) поряд-

ком, встановленим конституцією. Функціональний порядок можливий лише в результаті досягнення об'єднання і компромісу, узгодженості різноманітних інтересів індивідуальних і колективних, що відображені у сучасних поняттях відносин між індивідом і суспільством, громадянином і державою, державою і суспільством, примирення чи поваги усіх соціальних верств суспільства для досягнення важливої мети, наприклад, соціальної захищеності, економічних благ чи політичної стабільності.

Забезпечення політичної єдності не можливо провести, ізолюючи державу від її соціальної основи – суспільства і його невід'ємного члена – особистості. Саме узгодження і взаємодія інтересів особистості і суспільства, передбачають обопільний інтерес у наявності свободи і обов'язку. Тобто, соціальна солідарність, яка утверджується через взаємну відповідальність суспільства і індивіда, є фактом позитивним і об'єктивним в законі, оскільки зумовлений у суспільному житті необхідністю стабільності стосунків. Амплітуда цих соціальних стосунків коливається між двома полюсами, що відбуваються на тлі функцій соціальної держави, яка повинна виступати на сторожі права, порядку та безпеки громадян.

Політична єдність повинна забезпечуватися з боку держави, оскільки вона узаконюється лише в функціонуванні суспільства, його членів. Тому зміст і результат діяльності державної влади (її легітимність) залежать від успіху організації політичної єдності з суспільством, тобто від міри знаходження державою відповідного схвалення і підтримки народу. Для цього державна влада повинна організовувати, розвивати політичну єдність, виступати в якості необхідного об'єднуючого інструмента реально існуючих в житті різноманітних інтересів людей, їхніх бажань і відношення до спільної справи.

Політична єдність повинна підтримуватися і з іншого боку – суспільства, як соціальної основи його держави. Тобто народ, воля якого лежить в основі Основного Закону держави, чи громадяни як співчлени державного утворення, не можуть бути пасивні у відносинах з державою, якщо вона є демократичною. Особливу роль тут відіграють громадянські структури, які покликані забезпечувати зворотній нерозривний зв'язок від народу до влади, публічний діалог по ключовим питанням розвитку країни. Громадянські ініціативи мають виконувати функцію «резонатора», виступають тим елементом «соціального капіталу», що виражають громадську думку, без якої неможливо здійснювати контроль і вплив на державу, її демократичний розвиток.

Політична єдність суспільства і держави створюється лише завдяки людській діяльності, тому планування цієї діяльності повинно базуватися на організації взаємодії: індивідуального і колективного¹, тобто особистого і збірного утворення людей, – на уявленнях про узгодження інтересів особистості, суспільства і держави. Подолання крайнощів індивідуального і колективного гарантує особистість від свавілля суспільства і держави, а суспільство і державу – від анархічної волелюбності особистості. Саме баланс індивідуального і колективного є тією загальною засадою, яка гармонійно поєднує і визначає діяльність особи, суспільства і держави, створює єдину базу для реалізації свободи людини, взаємоінтеграції особистих і суспільних інтересів. Баланс має знаходити своє відображення у праві і завданнях держави, системі організації влади, її інститутів, правопорядку, моралі тощо. В цьому пункті сходяться трактування мети і сенсу держави.

Політична єдність може виникнути тільки в результаті планомірної свідомої і

організованої взаємодії особи, суспільства і держави. Для цього необхідно, щоб в державі через всю систему правових інститутів таких, як право власності, майнові права, зобов'язання в результаті завданої шкоди, спадкоємність, відбувалося поєднання особистої свободи кожної людини в ім'я досягнення соціальної солідарності між людьми. Відсутність механізмів індивідуального і колективного мають своїм наслідком підрив стабільності основних засад конституційного ладу, дисгармонію суспільства і страждання самої людини.

З метою політичної єдності необхідно, щоб політична дискусія в державі залишалася справою народу як соціальної основи держави і джерела здійснення влади в Україні. Вказана можливість повинна реалізуватися в передбачених Конституцією України формах, насамперед через право громадян на: 1) участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах (ст. 38), 2) вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та місцевого самоврядування (ст.38), 3) загальне, рівне і пряме виборче право, шляхом таємного голосування (ст.71).

Громадянин володіє правом виражати своїм велінням особисту волю у всьому, що стосується державного ладу і державного управління. Право подачі голосу за того чи іншого представника і право бути обраним у здійсненні функцій народного волевиявлення суть дві сторони і форми вираження одного і того ж виборчого права громадянина. Перше з цих прав дає можливість кожному виборцю делегувати владу обраному ним представнику, а друге – відкриває шлях до подальшого відправлення делегованого вказаним шляхом суверенітету.

Водночас сам суверенітет народу, який переважно розглядається як необмежена влада, якій підпорядковується держава, має свої межі, визначені конституцією. Тобто це також означає, що і діяльність кожної особи, для якої надзвичайно важлива реалізація суверенітету вільно, має бути сумісна з нормами конституції, нею самою ж встановленими. В протилежному випадку, абсолютизація суверенітету може призвести до заперечення законних інтересів особистостей, порушенню їхніх прав і свобод, що складає об'єктивну загрозу конституційному порядку, прийняття якого обумовлено домовленостями між суспільством і його членами щодо добровільного підпорядкування. Ті «домовленості», які «пов'язують нас із суспільною організацією», є «обов'язковими лише завдяки своїй обопільності»: «природа цих домовленостей» така, що дотримуючись їх, ми не можемо робити щось для інших, якщо цим ми не приносимо користі собі².

Основна проблема в українському суспільстві полягає в тому, що громадяни до кінця не усвідомлюють свою природну соціальну солідарність з іншими, а тому не розуміють і природного значення їхнього виборчого права. «Загальна воля» тому і є «завжди правильною», що немає жодної людини, яка б не мала на увазі саму себе під словом «кожен» і яка «не мала б на увазі себе, голосуючи за всіх»³. Це означає, що за соціальною функцією виборчого права стоїть і індивідуальне право кожної окремої особи, яка реалізує його. Саме індивідуальний інтерес особи обумовлює добровільне виконання необхідних в конституційних державах функцій виборчого права, без відповідних засобів примусу. Якби ми не визнавали, що за цим всезагальним виборчим правом стоїть потужний індивідуальний інтерес, то держава, на свій власний розсуд, могла б надавати, або позбавляти цього виборчого права будь-кого. Тоді не було б мови ні про особисте право на участь у державній владі, ні про необхідність виборчого цензу чи, нарешті, самої політичної єдності, про яку, власне, йдеться.

Зрештою виборче право громадянина має таку силу, яка здатна виступати проти тих рушійних сил, які часом ідуть проти нього, об'єднуючись з іншими силами, що переслідують відмінні економічні, політичні та соціальні цілі, в кінцевому результаті, нерідко добиваючись перемоги. У цьому зв'язку необхідно сказати, що держава, яка йде демократичним шляхом, повинна всіляко забезпечувати можливості її громадянам та їх асоціаціям впливати на зміст управлінських рішень, з метою реалізації в цих рішеннях закономірних соціальних результатів. Саме в такий спосіб, і долаються утриманські настрої особистості по відношенню до суспільства і держави і виробляється установка політичної участі⁴. В даному випадку, саме контроль особистості, як невід'ємного члена суспільства, виступає, як цілий політичний процес, що здатний впливати на державну владу і тримати її в певних межах, тобто, демонструвати свою політичну силу. Тому з боку державної влади повинна існувати зацікавленість постійно тримати і розвивати діалог із суспільством і дотримуватися умов відповідного соціального контракту, в основі якого лежать домовленості суспільства, тим самим, забезпечуючи політичну єдність.

Із закріпленням принципу верховенства права у Конституції України (ст.8) змінився вектор побудови стосунків між людиною і державою, в яких пріоритет став віддаватися людині, для якої власне й існує держава, а не навпаки, як це було раніше. У зв'язку з цим в юридичній науці з'явилася точка зору, згідно якої, людина, на відміну від держави, не несе перед державою обов'язків, а має, відповідно, лише права⁵. Таке твердження не узгоджується з соціальною природою: по-перше, конституції, яка, за своєю юридичною природою, є актом, логічно похідним від суспільства, а не актом держави, а по-друге, - держави, яка не може існувати без її соціальної основи, яка, відповідно до «суспільного договору», виступає гарантом права і безпеки громадян, інструментом суспільної згоди і компромісу, формування певного балансу різноманітних інтересів, індивідуальних і колективних, які існують в суспільстві.

Саме обов'язки формують суспільну солідарність членів певного соціуму, засновану на балансі їхніх інтересів, що слугують не тільки окремій особі, яка є суб'єктом правовідносин, але й виступають гарантією правопорядку, встановленого конституцією. Саме в такому широкому аспекті, як поєднання прав і обов'язків, і полягає суспільне призначення демократії. Усі ми, незалежно від соціального статусу і матеріального добробуту, є співчленами суспільно-політичного процесу, який передбачає певні зобов'язання. Ніхто не може без наслідків для самого себе і для суспільства в цілому, проігнорувати зобов'язання, що випливають з цієї взаємності, без ризику втрати джерела свого власного існування⁶. Без обов'язків і відповідальності особистості, що корелюють її свободі і правам, неможлива суспільна стабільність, як баланс інтересів у стосунках з іншими особистостями і їх об'єднаннями. Таким чином, обов'язки людини виступають об'єктивною і невід'ємною рисою демократичної держави. Вони є обов'язковою вимогою, яку висуває суспільство перед людиною для того, щоб не порушувалися права іншої, а суспільство могло б стабільно розвиватися.

В основі політичної єдності має лежати соціальна солідарність, яка синтезує індивідуальне і колективне і означає, що не особа- для суспільства, і не суспільство- для особи, а особа і суспільство - один для одного. Тільки разом з усіма можна одержати захищеність особистості, тобто, нормальне, безпечне і гідне існування суспільства, можливе тільки в результаті досягнення оптимальної

рівноваги особистого і збірного інтересу⁷. Особа, яка перебуває у безлічі відносин з іншими, несе свою частку відповідальності за формування і підтримання певного порядку, тієї соціальної спільноти, співчленом якої вона є і навпаки. На підставі цього і визначається подвійна природа конституційних прав громадянина, в яких розкриваються, одночасно, риси соціальної функції і особистого права.

Зокрема, конституційне право громадянина на здійснення державної влади, все рівно, в якій би формі воно не проявлялось: у формі обрання членів законодавчого органу (ст. 76 Конституції України), чи кандидата на посаду глави держави (ст.103), або органів місцевого самоврядування (ст.141), наділених владними функціями, чи права на заняття державних посад і здійснення державної служби (ст. 38), права на подання скарг (ст. 55) тощо. Або, якщо взяти іншу категорію конституційних прав громадянина: свободу думки і слова (ст. 34), об'єднань у політичні партії та громадські організації (ст. 36), збиратися мирно (ст. 39) тощо – у відношенні до своєї природи ці права є не стільки правами того чи іншого індивіда чи категорії осіб, вони є правами всіх і кожного. Ці права складають загальне надбання і називаються «абсолютними правами», які, в свою чергу, накладають обов'язок всезагального підкорення конституційному порядку і відповідному захисту з боку держави проти всіх і кожного.

У зв'язку з цим конституційний порядок буде дотримуватися добровільно в умовах, коли він буде власною справою народу. Це можливо тоді, коли кожен з нас, як співучасник соціальної солідарності, буде виконувати добровільно обов'язки, що слугують не тільки суб'єкту прав, але й слугують гарантією встановленого конституцією порядку. Конституція охороняє соціально цінну правомірну поведінку особи, яка спонукає індивідуальний інтерес, виступати на сторожі інтересу колективного, що і лежить в основі уявлень про свободу. Тобто кожен громадянин держави несе, в рівній мірі, солідарну відповідальність за існування того конституційного ладу, співчленом якого він є, який дав добровільну згоду на підкорення відповідним законам, виданих державою.

Таким чином, сучасне політичне, економічне і соціальне значення держави, суспільний вплив чи навіть участь суспільства і невід'ємних його членів у діяльності держави, без сумніву, виключає їх взаємне протиставлення. Забезпечення політичної єдності і її продовження визначається не тільки правилами соціального контракту, а й правилами діалогу влади і суспільства, центром якого виступає людина з її правами і свободами.

1. Правильним баченням суспільства може бути прийняття синтетичної теорії, яка визнає двосторонню його природу як особистого і збірного утворення, як рівновагу двох початків: індивідуального і колективного. Ця двосторонність впливає (як природний наслідок) з органічного характеру суспільних об'єднань (*Яценко А.* Теория федерализма. – Ю., 1912.– С. 15). 2. *Головатий С.П.* Верховенство права: У 3-х кн. – К., 2006. – Кн.1. – С. 309. 3. Там же. – С. 309. 4. *Орлова О.В.* Автономия личности и автономия гражданского общества // Государство и право. – 2006. – № 1. – С.17. 5. *Сироїд О.* Громадянин versus держава: історико-правовий аспект природи взаємовідносин. Українське право. – 2003. – №1. – С. 62-82. 6. *Ебзеев Б.С.* Личность и государство в России: от либеральных мифов к социальной солидарности как основе взаимной ответственности и конституционных обязанностей // Вестник Уставного Суда Калининградской области. – 2005 (июль). – № 5 – 6. – 2006 (июль). – Юбилейный. – С. 118 -119. 7. *Яценко А.* Цит. работа. – С.15.